

Günümüz İslam Toplumlari ve Problemleri

Sempozyum Bildirileri Kitabı

5-6 Eylül 2015

**Bozok Üniversitesi
Bilal Şahin İlahiyat Fakültesi**

Editörler

**Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZ
Yrd. Doç. Dr. Recep Vardi**

AKADEMİ TİTİZ YAYINLARI

DİN VE ŞİDDET EKSENİNDE KADIN CİNAYETLERİ

Yrd. Doç.Dr. Esra ASLAN*

Giriş: Kadın Cinayetleri'nin Söyledikleri

Bugün nüfusunun çoğu şehirlerde yaşayan Türkiye'de, kent koşulları töre ve ona destek olan aile meclisi gibi mekanizmaları parçalayarak bu sistemin yönlendirdiği türde cinayetlerin azalmasına neden olduysa da kadın ölümleri başka nedenlerle şehirlerde yaşanmaya devam ediyor. Tipik bir namus ya da töre cinayeti olarak tanımlanamasa da namus algısını yöneten benzer dürtüler altında, fakat farklılaşan sebepler eşliğinde kadınları ölümlerle cezalandırma hali hızını kesmiyor. Araştırma raporlarına göre Türkiye'de 2014 yılında erkekler en az 281 kadın öldürdü, 109 kadın ve kız çocuğuna tecavüz etti, tecavüz girişiminde bulundu, 560 kadını yaraladı, 140 kadın ve kız çocuğuna cinsel tacizde bulundu. 2015'in ilk beş ayında erkekler 120 kadın öldürdü, 49 kadına tecavüz etti, 103 kadını fuhşa zorladı, 168 kadını yaraladı, 127 kadını taciz etti. Öldürülen kadınlar bıçaklanarak, ateşli silahla, boğularak veya darp edilerek kocaları, sevgilileri ve eski kocaları tarafından öldürüldüler.¹ Kadın hakları üzerine çalışan akademisyen ve aktivistlerin üzerinde durduğu şey, kadın cinayetlerinin devam etmesindeki en önemli nedenin, cezalandırma konusunda indirime gidilmesi olduğudur. Buna göre kanundan ziyade uygulamada yaşanan ciddi sıkıntılardan dolayı caydırıcı etki zayıflarken kadınların %80'e yakını, yasa ve uygulamalardaki eksiklikler nedeniyle şiddet görmeye devam ediyor.² KAMER'in 2011 raporuna göre kadına yönelik şiddet, eğitim düzeyi ve modernleşme ile bire bir bağlantılı olmayıp dünyanın her yerinde rastlanabilir bir görünüme sahipken eğitim ve ekonomik düzey

* Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹Çiçek Tahaoğlu, Erkekler Mayıs'ta 26 Kadın Öldürdü, <http://m.bianet.org/bianet/kadin/165037-erkekler-mayis-ta-26-kadin-oldurdu>, Bianet, 4 Haziran 2015.

²Türkiye'de 65 günde 55 kadın öldürüldü, Cumhuriyet, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/228394/Turkiye_de_65_gunde_55_kadin_oluduruldu.html, 7 Mart 2015.

düştükçe fiziksel şiddet sayısı, yaşanma sıklığı ve namus cinayetleri artıyor. Buna göre mesela okula gitmiş kadınların sorunlarını çözmek diğerlerine göre daha kolayken bu, yüksek eğitim ve ekonomik düzeylerdeki kadınların, diğerleriyle benzer sorunlar yaşamadığı anlamına gelmiyor.³

Özellikle de son birkaç yıldır eksiksiz her gün karşılaştığımız ve çoğunlukla kocaları tarafından öldürülen kadınlar için ölüm sebebi genellikle boşanma veya ayrılma isteği ve barışmayı kabul etmemek oluyor. Kadınlar çeşitli şekillerde maruz kaldıkları şiddet biçimlerinden uzaklaşmak isterken şiddetin en uç halini bazen kendi çocuklarının gözü önünde yaşıyor ve bu şekilde kaçma, yeni bir hayat kurma veya kendini bir şekilde savunma istek ve çabalarının önüne en aşırı biçimde geçiliyor. Bir anlamda '*gelinlikle çıktığı eve kefenle dönmek*', '*ya benimsin ya toprağın*' gibi yerleşik deyimler somutlaşarak kültürel cinsiyet algılarının kadın karşıtlığını deşifre ediyor. Bu çalışma için kadın cinayetleri tabirinin kullanılması, klasik kalıplarıyla töre ya da namus cinayeti tanımının günümüz şehirlerinde yaşanan kadın ölümleri için yeterli bir tanım olmayıp onu aşan bir nitelik kazanmasıdır. Bugünkü şehir ortamında namus, kendisini besleyen birçok faktörün aile meclisi kararı olmadan da devreye girdiği ve şehirli imkânlarca sınıp erkekler tarafından tehdit altında olduğu hissiyle kadın ölümlerinin nedeni olmaya devam ediyor. Dolayısıyla iktidarın sarsılması, cinsel saflığın bozulması yanında artık çoğunlukla bu mekanizmaya farklı şekillerde itiraz eden yeni bir bireyselleşen kadın tipinin ortaya çıkışı yoluyla gerçekleşiyor. Deniz Kandiyoti, kadınların iş piyasalarına girişlerinin, elverişsiz koşullarda ve artan ideolojik bir tutuculuk ortamında gerçekleşse bile evlilik ilişkilerinin gözden geçirilmesine neden olabildiğini söyler.⁴ Bu anlamda kadın cinayetleri tanımlaması kadınları öldüren klasik namus algısını besleyen sistemi, farklı bir ortamda ve yeni şartlar altında

³ KAMER, s. 27.

⁴ Deniz Kandiyoti, "Aterkil Örtüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar", 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Haz. Şirin Tekeli, 5. Baskı, İstanbul: İletişim, 2011, s.330.

yeniden görünür kılan daha geniş bir çerçevelendirmeyi mümkün kılıyor.

Kan davalarını da içine alan ve klasik aile denetimi altında ortaklaşa kararlar gerçekleştirilen töre cinayetlerinin bir parçası olarak görülebilecek, özellikle cinsellik temelli cinayetleri ifade eden namus cinayetleri yanında, bugün şehirde bireyselleşen kadının, içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve şiddete başkaldırısına karşı öldürülmesi durumunu da içine alan kadın cinayetleri ifadesi daha açıklayıcı bir ifade olmaktadır⁵ Töre veya namus saikiyle kadınlar gayri meşru cinsel ilişki veya buna benzer nedenlerle öldürülebilirken bugünkü şehir hayatı içinde eğitim ve iletişim imkânları artan, kendi haklarının farkına varmaya başlayan ve yaşadığı şiddete itiraz etmeyi öğrenen kadınlar için öldürülme riski bu kez çoğunlukla boşanma nedeniyle yaşanıyor. Kadınlar değişirken değişmeyen erkeklik modeli kadının değişmesini ve maruz kaldığı sıkıntı ve şiddete dur diyebilmesini içselleştiremiyor ve buna yine geleneksel yok etme eylemiyle karşılık veriyor.

Öte yandan her yıl yüzlerce kadının kendilerine en yakın erkekler tarafından öldürülmesinin, çeşitli yasal sınırlamalar, sivil kadın desteği ve protestoları ile önüne geçilmeye çalışılırken öldürmeye karşı çok net yasaklar koyan dinlerin, teşvik etme-engel olma işlevlerinden hangisinde daha etkin oldukları da tekrar tartışma konusu haline geliyor. Din ve daha özelden İslam'ın, kadına şiddet konusuna bakışı bu bağlamda gündelik hayatın içine sızan çeşitli kutsal kabuller, bu yöndeki fetvalar ve tutumlar üzerinden değerlendirilebilir. Bu temelde Müslüman toplumlarda kadın cinayetlerinin çok yaygın oluşunun, kültürel kabullerimizle iç içe geçmiş dini inanışlar ve tavır alışlar ile bu yönde belirgin farkındalık oluşturamayan, hatta uygulamada bu sistemi destekleyici ifade ve yönlendirmelerde bulunan din adamları ve din bilginlerinin tutumlarından bağımsız olmadığını söylemek gerekiyor. İslam'ın can almaya karşı oluşu ve kişiyi ailesi veya kocasının bir uzantısı olarak

⁵ İhsan Çetin, "Gelenek ve Modernite Arasında Türkiye'de Son Dönem Kadın Cinayetleri", Sosyoloji Dergisi, yıl.2014, sayı. 30, s.7.

değil de birey olarak muhatap alan tavrının ve Peygamberin de bu yöndeki tavsiyelerini öne çıkararak bir yaklaşım yerine, kadını ikincilleştiren ve onun kişisel ve cinsel sadakatine ölümcül bir değer yükleyen düşünce ve tutumlar galip geliyor. Kültürel kabuller dinselleşirken insan hayatına saygı, bireysel karar alabilme yetisi, sabır ve diğergamlık gibi değerler önemsizleşerek iktidar hırsı her şeyin önüne geçebiliyor.

Toplumsal Cinsiyet; Kültürel Kadınlık ve Erkeklik Kalıpları

Toplumsal cinsiyet erkek ve kadın cinslerine toplumsal olarak yüklenen anlamları ifade ederken bu temelde her bir cinsten farklı türde rol ve davranışlar beklenir ve bunlar, uygun değerler bütünü ile denetlenir. Biyolojik anlamda erkek ve kadın olma halini aşan ve belli kalıplarda değişmez ve orantısız kadınlık ve erkeklik tanımları kuran toplumsal cinsiyet kültürü, sosyal yapının kadın ve erkek olmaya yüklediği değerleri ortaya koyar. Buna göre geleneksel yapıda gündelik hayat, kadın ve erkek cinslerinin belli ve keskin ölçülerle birbirinden ayrılan işlevsellik ve mekânsal faaliyetleri üzerinden formüle edilir.⁶ Yaş ve cinsin belirli statülere işaret ettiği bu yapıda herkes kendi alanındaki faaliyetlerine göre değerlendirilir. Toplumsal statü aile ve görev merkezli olarak kurulurken karşılıklılık açısından aile, toplum hayatı ve buna bağlı yakın ilişkilerin merkeze alındığı bir yapılanma biçimi oluşturulmuş olur.⁷

Kadın ve erkek arasında yapılan işbölümü üzerine kurulan beraber yaşama ve toplumsallaşma kuralları bunlara bağlı değer ve duyguların kuşaktan kuşağa aktarımını sağlar.⁸ Kadınların, geleneksel olarak içe dönük kapalı bir yapı içerisinde yetişmeleri ve bunun makbul olması hali, onlar açısından aile, akraba ve yakın çevreyle

⁶ Tahire Erman, "The Meaning of City Living for Rural Migrant Women and Their Role in Migration: The Case of Turkey", *Women's Studies International Forum*, Vol.20, No.2, 1997, s. 264.

⁷ Nevin Meriç, *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*, İstanbul: Elest, 2004, s. 10.

⁸ Barlas Tolan, "Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller", *Aile Ansiklopedisi*, Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Cilt.1, 1991, s. 208-210.

sınırlı bir yaşam halini ortaya çıkarır. Bu da bu dar çevreden çıkıp başka bir dilin hüküm sürdüğü dünyayla bağ kuramama, eğitim imkânlarından yeterince yararlanamama, gelir getiren bir işte çalışamama, sadece aile üyeleri üzerinden sosyal güvenlik sistemlerine dâhil olmak gibi erkeğinkinden farklı bir hayat yaratır. Böylece daha yavaş değişen ve kendi hüküm sürdüğü mecrada kimlik kazanan bir yaşamın içinde şekillenen kendine özgü bir hareket etme ve tavır alma biçimi gelişir.⁹ Dolayısıyla geleneklere bağlı, özerk bir birey olarak davranmaya değer vermeyen bağımlı ve vakur davranış biçimleri genellikle önemsenen faillik biçimleri olur.¹⁰ Bu öğrenme mekanizması yoluyla üretilen kadınlık kimliği ile şekillenen gündelik hayattaki en belirgin veri ise erkeğin korumacılığı altında bir yaşam tarzı ve bunu kültürel olduğu kadar dinsel bir görev olarak ta görmektir. Bugünkü şehir ortamında geleneksel cinsiyet davranışları şehrin çoğulcu yapısı içinde farklılaşarak kırılma imkânları bulsa da kadınların tamamı içinde, düzeyi farklı farklı oranlarda da olsa varlığını devam ettirmektedir. Modern yeni hayatlar geleneksel cinsiyet sosyalizasyonunu tamamen ortadan kaldırmamış; değişimin hemen yanı başında, ister modern-seküler ister eğitilmiş veya dindar, her kesimden kadınların hayatları üzerinden birbirine benzeyen güçlü temsiller şeklinde ortaya çıkabilmiştir.

Geleneksel şehir ya da kırsalda cinsiyet kodlarını en iyi karşılayan kavramlardan biri namustur. Namus yine diğer kültürel unsurlar gibi sürekliliği dinle meşrulaştırılmış bir kavram olarak kadınların bedenleri, davranışları ve cinselliklerinin aile tarafından denetlenmesini ifade eder. Kadınların yaşamları, cinsellikleri ve özellikle de bekâretleri ekseninde yapılandırılır. Evli ve bekâr kadınlar birbirinden farklı değerlendirilir ve bekârken ya da evlilik sırasında bir başka cinsel ilişki kesin bir tabu olarak öğretilir. Bunun kontrolü ve

⁹ Handan Çağlayan, Kürt Kadınların Penceresinden Resmi Kimlik Politikaları, Milliyetçilik, Barış Mücadelesi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 117.

¹⁰ Kimberly Hart, Modernliği Dokumak Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek, Çev. Elçin Gen, İstanbul: Koç Üniversitesi, 2011, s. 182-183.

sorumluluğu da ailenin erkeklerine verilir.¹¹ Aile ve akrabalığın nasıl ekonomik, siyasi ve ahlaki bir düzen olduğuyula ilgili ayrıntılı çalışması *Harem ve Kuzenler*'de Germaine Tillion, akrabalığın sırf bir yeniden üreme mekanizmasından ziyade ekonomik, siyasi ve ahlaki bir düzen olduğunu söyler. Bu düzende, namus sadece kadın bedenini değil tüm bireylerin toplumdaki yerlerini, davranış ve arzularını kontrol altına alan bir değerdir. Buna göre akraba evliliği, kan davası, namus cinayeti, kızların mirastan mahrum bırakılması ve başörtüsü gibi gelenekleri; bu olguların birbiriyle ilişki içerisinde olduğu ve esas gayesi malı içerde tutmak olan bir sistem şeklinde analiz eder. Akrabalık sistemi, getirdiği ahlak anlayışıyla da sevgi, dostluk, güven, düşmanlık, intikam, kıskançlık, korku, sakınma, kaçınma, hizmet etme, emretme ve kollamanın, topluluğu oluşturan kişiler arasındaki dağılımının koşullarını belirleyen, gündelik yerel hayatı yönetme biçimi olur.¹² Tillion'a göre Akdeniz toplumlarının ortak bir karakteri olan bu köklü örf sisteminde Müslüman, Yahudi ya da Hıristiyan olmanın yarattığı fark çok azdır. Çünkü bir toplumun Müslüman olması o toplum içinde İslam'a ters alışkanlıkların sürmesine; bu alışkanlıkların kadın aleyhine olması da kadınların çocuk eğitimi yoluyla bu sistemin devam ettiricileri olması gerçeğine engel olmamıştır.¹³

Kadına yönelik şiddet ve bu şiddetin sebep ve sonuçlarına dair Birleşmiş Milletler Özel Raportör'ü olarak görev yapmış Radhika Coomaraswamy, çalışmaları sırasında kadına yönelik şiddetin cinselliğin düzenlenmesiyle yakından ilgili olduğunu fark ettiğini söyler: Buna göre toplumların çoğunda erkeklik ideali erkeğin kendisine, ailesine veya cemaatine ait namus anlayışıyla desteklenir ve bu da temelde kadın davranış ve cinselliğini denetlemekle ilgilidir. Çünkü namus kadın bedeninde yerleşik bir şey olarak görülür. Namus ve ona gerekçe olan utancın oluşturduğu çerçeve, ailenin erkekleri

¹¹ Lale Yalçın-Heckman, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, İstanbul: İletişim, 2002, s. 290-294.

¹² Germaine Tillion, *Harem ve Kuzenler*, Çev. Nükhet Sirman, İstanbul: Metis, 2005, s. 21-27.

¹³ Tillion, s. 43-46.

tarafından kadın cinselliğini ve hareket özgürlüğünü kontrol etme, yönlendirme ve düzenleme işlevi görür. Aşk veya evlilik dışı ilişki yaşayan, boşanmak isteyen veya kocasını kendi başına seçen kadının toplumsal olarak onaylanan yani uygun görülen cinsel davranış sınırlarını ihlal ettiği düşünülür. Boşanmanın, namussuzluğa yakın bir şey gibi algılanması bu manada çok köklü bir gelenektir. Buna göre bir kadın boşanmışsa ya kocasını aldatmıştır ya da söz dinlememiştir. Diğer yandan kadının boşanması kocasına bir hakaret olarak algılanır. O yüzden bu durum için kullanılan, *baba evine dönmek* sözü, kadın ve ailesi açısından utanç verici, çok ağır bir deneyimi karşılar. Bu tür davranışları düzenlemek için zor kullanma tehdidi, aile yardım ve güvenliğinden kadını mahrum etmek gibi yöntemler yanında namus cinayeti gibi kadına karşı acımasızca şiddet içeren daha uç yöntemler de kullanılabilir. Bu bağlamda kadın ve kız çocuklarının kendi yaşamlarını kontrol etme, hürriyet, ifade ve arkadaşlık kurma, hareket ve bedensel bütünlük özgürlüğü gibi hakları anlamsızlaşır.¹⁴

Kadın ve cinsiyet üzerine çalışan araştırmacılar, kadının serbestliğini engelleyen her türlü denetim ve bunların en uç hali olan cinayeti de içerecek şekilde *namus suçları* ifadesini kullanırlar. Purna Sen, namus suçlarını, bir topluluk üzerindeki toplumsal cinsiyete göre ve yerel olarak tanımlanmış namussuzluk lekesini gerçek ya da farazi eylemleriyle o lekeyi bulaştıran kişi üzerinde duygusal, toplumsal veya fiziksel baskı kurarak silen eylemler olarak tanımlar. Bu temelde de namus suçlarının altı temel özelliğe sahip olduğunu söyler. İlki, kadının davranışlarını sorunsallaştıran ve kontrol eden, özellikle kadın cinselliğini şekillendiren ve denetleyen toplumsal cinsiyet ilişkileridir. İkincisi, kadının davranışlarını gözleme ve inzibat altına almada kadınların rolüdür. Üçüncüsü, sınırların aşılması durumunda cezaya ilişkin veya uygun kabul edilen eylemi yüceltmeye ilişkin topluluk kararıdır. Dördüncüsü, kadınların, çeşitli şekillerde cinayetlere dahil olma potansiyelleridir. Beşincisi, namusun zorla, itaat ya da cinayet

¹⁴ Radhika Coomaraswamy, "Önsöz, Kadına Yönelik Şiddet ve Namus Suçları", 'Namus' Suçları, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst, 2014, s.17; A. Nevin Yıldız Tahincioğlu, Namusun Halleri, İstanbul: Postiga, 2011, s. 202-203.

yoluyla temizlenebilmesidir. Sonucusu ise namusun saik ya da hafifletici neden olarak kabul edilmesi ile devletin de bu tür cinayetleri onaylaması durumudur.¹⁵ Dolayısıyla namus ile ilgili önemli noktalardan biri, kadının namusuna hanel getirdiği düşünölen davranışlarının, gerçek veya potansiyel ve şüphe edilen cinsel ilişki ile sınırlı olmadığı, erkeğın kontrolüne meydan okuyan başka davranışları da kapsadığıdır. Kadını ve özellikle onun cinsel ilişkilerini kontrol etmeye yarayan namus kadar sosyal ve ekonomik kaynakların ve mülkiyetin kontrolünün de bu denklem ile yakından ilgili olduğu ve namus cinayeti olarak adlandırılan birçok vakanın, gerçekte kişisel husumet veya miras gibi farklı nedenlerden kaynaklanabildiği, namus ile ilgili araştırmacılar tarafından sık ifade edilir.¹⁶ Öte yandan namus içerdđi onur, saflık, sadakat gibi anlamlarla, eklemlendiği cinayeti meşrulaştıran, sempati ve saygı uyandıran bir tanımlamadır aynı zamanda. Bu nedenle namus yerine ataerkil cinayetler tanımını öneren araştırmacılar da vardır.¹⁷

Toplumsal Cinsiyet Kültürünün Kurulmasında Dinin Yeri, Din-Kültür İşbirliği

Geleneksel erkek merkezli algıların etrafında şekillenen çeşitli kültürel öğeler çoğunlukla din ile ilişkilendirilir. Bu temelde dini alan da geleneksel cinsiyet rollerinin izlenebileceği bir alan olarak aile ve kadınlık yoluyla taşıman unsurlar barındırmakta; toplumsal kadınlık ve kadınlığın beslendiği birimler olan aile ve cemaat, yaygın dindarlık algısının da güçlü zeminleri olmaktadır. Bu çerçevede namus, şeref, haysiyet ve kadınlara gündelik hayatın birçok alanı için davranış kuralları koyan; onun, kocasıyla, abisiyle, babasıyla ilişkisini düzenleyen kültürel birçok kod; kendine göre dinden de destek alarak kadınların dinsel hayatıyla ilgili güçlü değerler oluşturmuştur.

¹⁵ Purna Sen, “‘Namus Suçları’, Anlam ve Önemi”, ‘Namus’ Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst, 2014, s.66.

¹⁶ Lynn Welchman ve Sara Hossain, “Giriş Namus, Doğrular ve Yanlışlar”, ‘Namus’ Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst, 2014, s. 25-28.

¹⁷ Aktaran Çetin, s. 41-63.

Kültür, gündelik hayatın işleyiş biçimini çoğunlukla belirleyen bir şeydir ve bu işleyişin içerisinde dinin yeri tam da kültürün doğasına zıt bir biçimde çok bireysel bir müdahale, bilinçli bir iç hesaplaşma şeklinde, iradidir. Kültürün sürekliliğini sağlayan muhafazakâr yapı ise bu iradi müdahaleye çoğunlukla fırsat vermeyecek biçimde, kadınları kontrol etmek için dinselmiş; yerleşik kadın rolleri ve dindarlık algısını ciddi bir biçimde etkilemiştir. Kadının kapanması, ev dışına çıkarak eğitim almak ve çalışmak gibi aktivitelerde bulunması, kendine yakın ve uzak erkeklerle ilişkilerinin sınırlarının belirlenmesi gibi pek çok şey, temelini geleneksel yapıdan almakla beraber kutsal anlamlar da yüklenerek kurulmuştur.

Öte yandan kadınlar din ile de desteklenmiş mevcut asimetrik cinsiyet hiyerarşisi içinde normal eğitim süreçlerine dâhil olmak bakımından erkeklere göre hep daha dezavantajlı bir konumda olagelmışlerdir. Bu durum kendisine paralel bir şekilde dinsel bilgi kaynaklarına erişimi de kısıtlayarak kadınları erkeklerin verdiği bilgilere daha fazla bağımlı bir hale getirmiştir. İstanbul müftülüğüne gelen fetvalar üzerinden değişen kadın yaşamını irdelemeye çalışan bir araştırmada, şikâyet edilen ya da bilgi talebinde bulunulan çoğu konuda, kadınlarda mevcut bu bağımlılık psikolojisinin ve erkekliğin kültürel gücünün kadınlardaki yansımalarını ve kültürün nasıl dinselleşebildiğini çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Aile hayatı içinde kadının sıkıntı çektiği, şiddete maruz kaldığı veya boşanma ihtiyacı hissettiği çoğu durumda; çevreyle ilişki kurma, kendini geliştirme hatta bazen dini konularda bile erkeğin izninin gerekip gerekmediği veya bunların günah olup olmayacağı yönündeki sorular, kadınların bu mekanizmayı nasıl da içselleştirdiğini¹⁸ gösterirken bu işleyişin, din yoluyla nasıl meşrulaştırıldığını da ortaya koymaktadır.

Erkeğin sosyalleşme biçimi ise kadınınkinden daha seküler olarak tanımlanabilecek nitelikler taşır. Çünkü erkek cinsi üzerinden şekillenen geleneksel gündelik hayat, çevreyi bağılıktan ziyade güç

¹⁸ Kandiyoti, s. 62.

ve iktidar olgusunu merkeze alarak tanımlamıştır.¹⁹ Bu durum da ailede kadın erkek ilişkilerinin, erkeğin talepleri etrafında şekillenmesini üstün sayan bir algılayışın oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla gündelik hayat dini davranma biçimleri de dâhil olmak üzere erkeğin izni çerçevesinde şekillenebilmiştir. Erkeğin fiziksel gücünün öne çıkarılıp onun zihni derinlik ve algı kapasitesinin ise tahammül edilmesi, olduğu gibi kabullenilmesi kültürel bir değer ve dinsel bir görev olarak belirmiş, erkeğin gücünü kadının tasdik etmesiyle sürdürüle gelen bu güçlü gelenek Kur'an ve hadislerde buna destek olabilecek ifadelerin aynı paralelde yorumlanmasıyla dini bir kimliğe de bürünmüştür.²⁰ Antropologlara göre Müslüman kadınların itaat ve dindarlığı, İslami pratiğin ve geleneğin baskısı altında olduklarının göstergesi olmayıp toplumsal cinsiyetin damgasını taşıyan performanslarıdır. Özellikle Türkiye'de batılı liberal geleneklerle İslami gelenekler iç içe geçmiş; bu karmaşık kültürün eril karakteri ise hem şehirdeki hem de kırsaldaki kadını farklı biçim ve düzeylerde de olsa etkilemeye devam etmiştir.²¹

Lübnan'da namus cinayetleri üzerine yaptıkları çalışmada, Hoyek, Sidawi ve Abou Myrad, dinin esasen kadınlar ve erkekler arasında ayırım gözetmeksizin, insanların yararına ortaya çıktığını, fakat zaman içinde yanlış yorumlarla namus kültürüne destek bir zemin oluşturmaya aracı edildiğini ifade ediyorlar. Buna göre, kadınlar üzerindeki otoritelerine ilahi meşruiyet kazandırmak amacıyla, Tanrı'nın güya erkekleri kadınlara tercih ettiğini ve bu yüzden de muhtemelen onların zihin ve bedenleri üzerinde, sahip olma ve telef etmeye varan kontrol hakkını erkeklere verdiğini söyleyen erkek hukukçular, vahyin belirli surelerini yanlış yorumlamaktan çekinmemişlerdir. Bunlar kocanın karısının efendisi olduğunu düşünen ecdattan, Adem'in cennetten kovulmasında kadını suçu bulan hukukçulara ve *'kadının on utanç kaynağı vardır, evlenirse kocası bunlardan birinin üstünü örter; eğer ölürse mezar onunu birden örter'*

¹⁹ Leslie Francis, "The Psychology Of Gender Differences In Religion: A Review Of Empirical Research", Religion, Vol.27, No.1, 1997, s. 83-84.

²⁰ Meriç, s. 68-83, 190, 199.

²¹ Hart, s. 55-61.

görüşünü savunan Gazzali ve diğerlerine kadar uzanan bir geleneğin parçasıdır.²² Oysa *Filistin'de Kadın Mağduriyetinin İncelenmesi* isimli çalışmada Nadera Shalhoub-Kevorkian'un da ifade ettiği gibi namus gibi kontrol sistemleri, liderlik ve yerel adalet olarak anılan, toplumun belli başlı kesim ve kurumlarını temel alarak gelişmiştir. Buna göre kendi yaşam deneyimi ve bilgilerine göre hüküm veren bu liderler arasında Müslüman dini liderler ve bilge kişiler de vardı. Bu kişiler, normlar, gelenekler ve dini hukuktan beslenen ve temelde İslam'dan etkilenmiş olan yazısız aşiret hukukunu geliştirirken, hâkimlerin Kur'an'ın değişik yorumlarına aşına olmaması, toplumsal geleneğe dayalı kendi görüşlerini öne çıkarmayı zorunlu kılmıştır.²³

Yaygın Dindarlık Algısının Kadına Şiddeti Meşrulaştıran Temelleri

Geleneksel kadınlık ve dindarlık algımız birbirine paralel bir şekilde kadının düşüneceği, inanacağı, yapacağı şey konusunda kendi kararını bağımsız olarak verme hürriyetini yok sayar. Kadının kararlarında veya davranışlarında babasına, erkek kardeşine veya kocasına bağımlı olduğu ile ilgili köklü algı, onun eksik bir varlık olması inancı ile bağlantılı bir durumdur. Karar ve eylemlerinde kişinin yakın ilişkide olduğu kişileri de gözetmesi veya onlara da danışması gibi normal sayılacak bir şeyin ötesinde, bu bağıllık kadın için erkeğe göre daha ahlaki veya dini bir mecburiyet olarak düşünülür. Reis olmak ve liderlik gibi erkeklik cinsiyetine içkin özellikler hemen karşısına çocuklar ile beraber kadınları; yönetilecek, bağımlı kılınacak kategoriler olarak yerleştirir. Bu bağıllık biçimini bozacak her türden eylemi de ahlaksız, eksik hatta günahkâr olarak kodlayarak denetler. Erkeğin evin reisi olması, kadının eksik yaratılışı, çok eşlilik, kocaya itaatin farzı gibi ayet ve hadislere referansla,

²² Danielle Hoyek, Rafif Rida Sidawi ve Amira Abou Myrad, "Lübnan'da Kadın Cinayetleri: Hakikat ve Hukuk Kısacasında 'Namus Suçları'", 'Namus' Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst, 2014, s.126.

²³ Nadera Shalhoub-Kevorkian, "Filistin'de Kadın Mağduriyetinin İncelenmesi: Sosyo-Yasal Bir Analiz", 'Namus' Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: bgst, 2014, s. 173.

kadınları erkeklerle eşitsiz bir konuma iten yorumlar, tefsir ve fıkıh literatürü, herhangi bir “ölçsüzlük” durumunda kadınları kolayca erkeklerin hedefi haline getirebiliyor.

Çoğunlukla kadının cinsel iffeti ve sadakati üzerinden tanımlanan namusu korumak ile ilgili kadının görevi söz dinlemek, boyun eğmek, korunmak, kararlara uymak, örtbas etmek ve saygı duymak şeklinde algılanırken erkeğin görevleri ise sahip çıkmak, denetim altına almak, uyarmak, eğitmek ve öldürmek şeklinde kodlanmıştır. KAMER’in kadın cinayetleri ile ilgili yaptığı bir araştırmada geçen, namusu kimin koruması gerektiği şeklindeki bir soruya çoğu kimse ancak baba, abi, ailedeki erkekler ve koca cevabından sonra kişinin kendisi cevabını veriyor.²⁴ Kadının cinselliği üzerinden itaat ve dışa kapalılık şeklinde tanımlanan namus, kendisine çeşitli oran ve şekillerde zarar geldiği düşüncesiyle kadınlara belli düzeylerde ayar ve zarar vermenin gerekçesi oluyor. Bu durum, geleneklerin kutsal bağlayıcılığı ve geleneksel din algısı ile de güçlü bir meşruiyet zemini buluyor. Çünkü namus ve namusun korunması ile ilgili algılar insanların gözünde din ile de destekleniyor. Din ve geleneğin iç içe geçtiği toplumda namus din tarafından da korunması gerekli bir değer olarak düşünülüyor. Çoğu zaman dinin de bunu desteklediğini düşünen kimselerin din ile ilişkisine bakıldığında ise epey gevşek ve zayıf bir dinselliğe rastlanabiliyor. Namus cinayetleri ile bağlantılı olarak, “*Dinimiz de namusunuzu koruyun der*”²⁵, diyen birinin dinle ilişkisi, öldükten sonra arkasından Yasin okuyabilsin diye çocuklarını Kur’an öğrenmeye göndermek düzeyinde olabiliyor.

Ayşe Önal’ın, her biri eşini, kız kardeşini ya da annesini öldürmüş kişilerle gerçekleştirdiği görüşmeler temelinde yaptığı çalışmasında; görüşme boyunca dindar olduğu apaçık belli dediği anne katili (annenin gayrı meşru ilişkisinin mahalleye yayılarak, katil üzerinde kaçamadığı bir baskı oluşturması) bir hükümlüye görüşme sonunda sorduğu ve dindarlığının cinayeti neden engellemediği ile

²⁴ KAMER, İstersek Biter, Haz. Aksu Bora, İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2011, s. 64-70.

²⁵ Kişisel görüşme.

ilgili sorusuna, bu kişi; *“Ezik birisi için toplumun suçlayan yargıları, dinin emirlerinden daha etkileyicidir”*, cevabını veriyor. Burada geçen eziklik; zenginlik, statü, bireysel değerler açısından kişiyi grup veya mahalle baskısı ve kontrolü içinde yaşamaya mecbur eden her türlü yoksunluk olarak okunabilir. Aynı kişi *“Benim bu işi niye yaptığımı sanyorsunuz? Çok gururlu olduğum için mi? İzzeti nefesine çok düşkün olduğum için mi yaptım? Hayır, en büyük sebep, bu sırrı bilen insanların dillerini tutmamaları, ağızlarını kapamamalarıydı. Aradan onca yıl geçmiş olmasına rağmen adam gitti öz be öz annesini öldürdü, namusunu temizledi”* desinler diye yaptım... Ama büyük ihtimalle yerim cehennemdir.” şeklinde devam ediyor.²⁶ Bu ifadeler bir anlamda, toplumun gözle görülen, somut, ciddi düzeyde yaptırımlarıyla kendisini hissettiren baskısının ondan daha görünmez olan dini yaptırımlara galip geldiğini ima ediyor. Yine gayri meşru ilişkisinden hamile kalan kız kardeşini öldüren bir abinin söyledikleri, gelenek ve dinin nasıl iç içe bir algı ile sürdüğünü göstermesi açısından önemlidir: *“Ailemizin ne bir işi var yüzümüzü güldüren, ne Almancılar gibi paramız oldu cebimizi dolduran. Bir de namusumuzdan şerefimizden mi vazgeçseydik? Bizim toplum kadınlarımızdan ahlak erkeklerimizden şeref bekler. Kadını ahlaksız, erkeği şerefsiz toplum dininden çıkmıştır...”*²⁷ Bu sözler, dar alanda en temel baskı mekanizmasına dönüşebilen ve bu anlamda diğer kutsal değerlerden daha acil istekler yaratan bir yapıyı işaret ediyor. Bunu, yeğeni kaçan ve karşı tarafla bir miktar para alarak barıştıklarını anlatan bir kadının söylediği, atasözü gibi *“Din ayrı kin ayrı”*²⁸ sözü çok güzel ifade ediyor. Kendisi kocasına kaçtığı için hakkında ölüm kararı verilmiş, tam öldürülecekken abisinin vefatından dolayı ölüm kararından vazgeçilmiş bir kadın ise, bu durumun dinle bağlantısı hakkında; *“Eğer gerçek dindar olsa insan nasıl kendi evladına kıyabilir. Ne olursa olsun bağışlar. Gurur diyorlar, dinde gurur olur mu?”*²⁹ şeklindeki sözleri de, din ve geleneksel değerlerin, gündelik

²⁶ Ayşe Önal, *Namus Cinayetleri*, İstanbul: İKÜ, 2012, s. 42.

²⁷ Önal, s. 100-101.

²⁸ Kişisel görüşme.

²⁹ Kişisel görüşme.

yaşam içinde birbirine göre pozisyonları hakkında fikir verici mahiyettedir. Üniversite mezunu bir gencin namus cezalarının dinle ilişkisi hakkında söylediği birçok kişiyle ortak olan şu ifadeleri de bunu destekliyor: *“Dinin çok fazla etkili olduğunu sanmıyorum. Dini bahane ediyorlar. Bu insanların hayatlarını ve dini kendi hayatlarına nasıl yansıttıklarını biliyoruz, siz de biliyorsunuz. Günlük yaşamda bu anlamda çelişki içinde yaşıyorlar. Din falan yaşadıkları yok; ama alet ediyorlar. Çok bildiklerinden değil din lafı onlara sıcak geldiğinden.”*³⁰ Bu ifadeler, dini yorum alanının geleneksel cinsiyet kalıplarını destekleyici eğiliminin, dinin bireyin kendisini muhatap alan ve bireysel cezalandırmaya karşı olan tavrını belirsizleştirdiğini gösteriyor. Çünkü Kuran’da kadın ve erkeğe inanan sıfatıyla hitap edilir. Ahlaki gelişmişlik hedefe konularak kadın erkek ayırımından ziyade her ikisinin tek nefisten yaratıldığı vurgulanır. Yine tanrının cinsiyetlendirilerek dolaylı olarak erkekliğin kutsanması ve kadının kirliliği inancı Kur’an’da olmayan, İslam’ın karşı çıktığı şeyler olmasına rağmen eril yorum, kültürel uygulamaları norm haline getirmiş, birçok din bilgini ve İslam filozofu kadını aklı kıt, eksik, çocuk tabiatlı, kusura meyilli, avam tabakasından bir varlık olarak değerlendirebilmiş, bu da şiddeti besleyen bir temel oluşturmuştur.³¹

Öte yandan gündelik hayatı yönetme, tutum ve değer oluşturmada, inananların kendilerine başvurduğu, söz ve uyarılarına itibar ettiği kaynaklardan olan din adamlarının tutumu da dinin yapısal olarak geleneklerle işbirliğini ortaya koyuyor. Özellikle de dinin önemli düzeyde sözlü kültür, cemaat adabı, öğreten-öğrenen ilişkisi üzerinden şekillendiği kültürümüzde, din adamları önemli birer yol gösterici, ikna edici veya caydırıcı roller üstlenirler. Din adamları dinsel tavır alışların yerleşmesinde etkili olurken aynı anda kültürel kabullerin şekillenmesinde taşıyıcı olabilmektedirler. Kültürel kabuller her zaman dinden kaynağını alan örtük bir destek taşıırken din de kendisini kültürel kabuller üzerinden var eder. Dinin kültürle

³⁰ Kişisel görüşme.

³¹ Aliye Çınar Köysüren, Kültürel ve Dini Algıda Toplumsal Cinsiyet, Ankara: Sentez, 2013, s. 34-37.

birleştiği birçok konuda din adamları halka yönelik eleştirel bir tutum takınırken çoğu zaman da dinin bu kabulleri onaylayan bir vasıtası haline gelirler. Bunun en belirgin olduğu konulardan biri de kadın meselesi olmuştur. Kadının eşitliği, özgürlüğü, iş hayatına katılımı, karşı cinsle ilişkileri konusunda gözetmesi gereken sınırlar, ev ve dışarı hayatında kendisinden beklenenler konusunda din adamları çoğu zaman mevcut durumun birer onaylayıcısı, yerleşik algıları din ile meşrulaştırma araçları haline gelirler. Din adamlarına istediğiniz soruyu sorabilir, istediğiniz türden her konuyu tartışabilirken konu kadın ve onun eşitliği ya da seçme özgürlüğü meselesine geldiğinde ortam hiç olmadığı kadar gerilebilir. Özellikle kadının erkekle eşitliği meselesi alerji yaratan bir konu olarak İslam'a, dine yabancı, bizimle ve sorunlarımızla ilgisi olmayan fütursuzca açılan bir konu olarak algılanırken bu yönde sorular soran kişiyi de ahlaken ve dinen şüpheli konuma getiren bir psikolojik atmosfer yaratabiliyor. Özgürlük ve eşitlik kelimeleri kadın kelimesiyle bir araya geldiğinde abes, saygısızca ve orantısızlık hissi yaratıyor. Eşitlik ve özgürlük kavramları ile ilgili tartışma bu açıdan çoğu zaman erkeğin fiziksel gücü ile kadının doğurganlık özelliklerini karşı karşıya getiren bir mecraza kıvrılarak erkek ve kadın bu özellikler yoluyla kendilerine biçilen reislik ve annelik rolleriyle kesin ve asli tanımlar yükleniyorlar. Reis olma ve yönetme, koruma kollama gibi erkeklik özellikleri ise karşısında korunmayı, gözetilmeyi ve yönetilmeyi içeren bir kategori üreterek çocuk ve ev ile bütünleşen anneliği buraya kolayca yerleştiriyor. Kadının erkekle eşit olması düşüncesi bu şekilde, görevle tanımlanan keskin farklılıklar ile dışlanarak mevcut kültürel yapının cinsiyet ayrımcı sürekliliğini meşrulaştırmış oluyor. Hal böyleyken kadınların eşitlik ve seçme özgürlüğü talebi bir arsızlık belirtisi, tanrının biyolojik farklılıklar temelinde belirlediği farklı sorumluluk ve görev düzenine karşı bir başkaldırı olarak yorumlanıyor.

Kendini Müslüman olarak tanımlayan birçok erkek "*kadın eşit değildir*" şeklinde sözler sarfediyor, din bilgini, din uleması profesörler, siyasiler, sürekli kadınları bu yönde eşitsiz durumlara itecek ifadeler kullanıyorlar. Biri, hamile kadının estetik olmadığını,

sokağa çıkmaması gerektiğini, namuslu kadının böyle davranmayacağını, kadına “eşim” denemeyeceğini çünkü eşit olmadığını söylüyor; bir başkası tecavüze uğrayan kadının “kıyruk sallamış” olabileceğinden, açık saçık giyinenin başına böyle şeyler gelebileceğinden, erkeğin tahrik olacağından söz ediyor. Mahkemeler öldürülen kadınlarla ilgili mevcut müebbed hapis cezasını; “*Bu töre cinayeti değil, namus cinayeti*” diyerek, ağır tahrik nedeniyle indirim yaparak hafifletebiliyor ve bir anlamda bu cinayetlerin sürekliliğine katkı yapmış oluyor.³² Benzer şekilde, kadının sesinin haram olduğuna, okutulmaması ve erkeğin işine karışmaması gerektiğine, kocasından izinsiz evden çıkmasının dince hoş görülmediğine dair din adamları tarafından binlerce fetva verilmiştir. Her gün ortalama beş kadının öldürüldüğü bu ülkede, 2013 yılında Diyanet işleri başkanı Mehmet Görmez’in, “*Kadına karşı şiddetle uğraşacağımıza önce insanlığa karşı cinayetleri önleyin*” şeklindeki ifadesi bu konudaki küçümseyici, kadın meselesinin seslendirilmesinden bile irrite olan ve onu önemsizleştiren, görünmezleştiren bir bakışı yansıtır.³³ Bu yaklaşım biçimi, belli bir cinsin köklü iktidarının devam etmesini sorgulamayan, bunu problem edinmeyen, bunu sürdüren toplumsal mekanizmaların yarattığı ölümcül durumlara karşı temelini İslam’dan, Kur’an’dan alan etkili bir tutum geliştirme ihtiyacı hissetmeyen bir tavrın da yansımasıdır. Bu anlamda süregelen din ve onu temsil eden kurum veya kişiler, çoğunlukla mevcut sistemi onaylayan, ona karşı durmamakla beraber onu destekleyen, kadın meselesinde dini olan ile geleneksel olan arasına herhangi bir sınır koymayı dert edinmeyen, değiştirmeyi değil devam ettirmeyi sürdüren bir tavır göstermişlerdir. Dolayısıyla İslam’ın insan hayatını önemseyen hükümleri, gündelik ayrıntılarda bunun tersini destekleyecek şekilde, kadını ikincilleştiren onlarca uyarı, fetva ve tavsiyelerle belirsizleşmiş, kadınlar aleyhine bir dini algının sürekliliğini sağlamıştır.

³² Oya Baydar, Muhafazakâr Ulema! Kadın Cinayetlerinde Parmak İzleriniz Var, http://t24.com.tr/yazarlar/oya-baydar/muhafazakar-ulema-kadin-cinayetlerinde-parmak-izleriniz-var,7914,27_Kasim_2013.

³³ Diyanet İşleri Başkanı: Kadına Karşı Şiddetle Uğraşacağımıza, http://www.radikal.com.tr/turkiye/diyanet_isleri_baskani_kadina_karsi_siddetle_ugr-asacaginiza-1147278,22_Agustos_2013.

Günlük yaşantılarında toplumsal hayatın tam olarak içinde olmalarına rağmen, hadis literatüründe kadın cinsine geride kalmayı tavsiye eden, onlara birtakım olumsuzluklar atfeden ve bunlar etrafında bir fitne söylemi oluşturan rivayetlerin varlığı ve bunların daha sonra kadınlar hakkında meşruiyetini dinden alan yorumlar halinde yaygınlaşmaları Peygamber döneminde oluşmaya başlayan dönüşümün kesintiye uğradığını gösterir. Dünyanın en eski zamanlarından beri çok yaygın olan ve erkeği önceleyen kadını aşağılayan ataerkil zihniyetin peygambere atfedilen rivayetlere sızmış olması ise normaldir. Her kültürde kendi kalıp yargılarını tartışmasız doğrular olarak kabul eden yerleşik zihniyet, bu yargıları meşrulaştırma aracı olarak kullanmaktadır. Halkın örfünde çok köklü geçmişi olan kadının eksikliği anlayışı Hz Peygambere ve Kuran'a mal edilerek hayatiyetini ve etkisini sürdürmüştür. Hidayet Şefkatli Tuksal, bunda Kuran'ın yorumlanma ve hadisleşme sürecindeki kasıtlı suiistimaller kadar insan zihninin ataerkil kabullerle şekillenmiş anlama ve yorumlama ile alakalı doğal mekanizmalarının da rol oynadığını söyler. Yani mesela toplumun çoğunluğunun dini bilgiye ulaşmasında kaynak olan geleneksel din adamlarının, kendi geleneksel alışkanlıkları doğrultusunda karılarını, gelinlerini, kızlarını kısıtlamak amacıyla etrafa hurafeler şeklinde "*Kuran'da böyle yazıyor*" iddiası ile kadının erkeğin yanında öksürmesinin dahi günah olduğu gibi düşünceleri yayması, bunun gibi bir şeydir. Toplumsal kabuller ve rivayetler arasındaki etkileşimin fıkıh ekollerine yansımaları ve oradan da yaptırım gücü taşıyan hukuki kararlar olarak tekrar topluma dönmesi kadın aleyhine bir dini yapı ortaya çıkarmış; kadın konusundaki bildik söylemin sürekliliğine katkıda bulunmuştur.³⁴

İslam hukuku cezalandırma yetkisini özellikle devlete tanımış, eşiyile ilgili zina şüphesinde kocaya dört şahidi şart koşmuş, yine eşini zina halinde görenler için mullaane ile boşanma hakkı tanımıştır. Fakat dört mezhebin tercih edilen yaygın görüşüne göre zina halinde

³⁴ Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Gelenegindeki İzdüşümleri*, Ankara: Kitabiyat, 2000, s. 235-238.

yakalananların öldürülmesi kısasa tabi olmaz.³⁵ Günümüz Müslüman feministleri İslam hukuk literatüründeki erkek eliyle inşa edilmiş kadın kurgularını incelemekte, Kur'an ve sahih hadislerdeki ilahi iradenin aşikâr muradıyla çeliştiklerini savunmaktadırlar. Bu anlamda İslam hukukunun, ataerkil özellikler barındırdığını ve kadının sessizleştirildiği alanlardan biri olduğunu hemen herkes kabul eder. Mesela velilik ve evlenme meselesinde, Hanefi hukuk ekolü dışındaki tüm ekollerde yaşına bakılmaksızın her kadının, evlilik söz konusu olduğunda bir velisinin olması gerekiyordu. İyi eş seçimi için velinin hükmü geçerliydi. Hanefilerde ise reşit bir kadın kendi eşini seçebilir ve nikâhını yapabiliyordu. Fakat yine erkeğin kadına uygunluğu yani sosyo-ekonomik altyapısı gelininki kadar veya ondan daha iyi değilse kadının doğal velisi mahkemede evliliğin iptalini isteyebildi. Bu da yine kadının eş seçimini veli yoluyla kısıtlayan bir durum yaratıyordu. İslam evlilik hukuku, çeşitli toplumsal bağlamlara göre ortaya çıkıp gelişmiş, evlilik hukukunda kadın bağımlı, savunmasız, zayıf ve erkeğe otoriter, dış dünyaya ait ve güçlü söylemler ile kurulmuştur. Açıktan dile getirilmese de çoğu, temelde içinde buldukları toplumun hâkim toplumsal cinsiyet uygulamalarını takviye etmekte ve bu uygulamalar tarafından takviye edilmektedir.³⁶ Fatmagül Berktaş Fatıma Mernissi'ye atıfla İslam toplumlarında, ümmetin önceliği söylemiyle bireyselliği tehlike olarak gören bir yaklaşımın kurulu olduğunu, kişinin gruptan ayrı meşru çıkarları, görüş ve fikirleri olması anlamına gelen bireyselliğin son derece kolektivist olan İslam'a aykırı ve yabancı bir kavram olduğunu söyler. Bu temelde kadınların kendi statülerini değiştirme taleplerine güçlü bir direniş sergilenmesinin ve bunların batıdan ithal edilmiş kavramlar olarak

³⁵ Mustafa Avcı, "Türk Hukuk Tarihinde Hukuk Sisteminin Namus Cinayetlerine Yaklaşımı", Sosyolojik ve Hukuksal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu, 26-27 Eylül 2003, Diyarbakır, s. 16, 30.

³⁶ Judith E. Tucker, İslam Hukuku'nda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet, Çev. Zeynep Esra Koca, İstanbul: Açılım, 2015, s. 65, 69, 132.

kötülenmelerinin nedeni, bireysellikten ve toplum tarafından hayatı en fazla denetlenen kadın cinsinin serbestiyetinden duyulan korkudur.³⁷

İslam hukuku ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışan Tucker, İslam hukukunun kadını da erkek gibi sorumlu bağımsız bireyler olarak kurarken fakihlerin gözünde her zaman bir hukuki öznenin tüm niteliklerine sahip olmadıklarını söyler. Buna göre toplumsal ortamın talepleri kadının özerkliğini ihlal etmiş, çoğu ekole göre kadın kendi evliliğini düzenleme ehliyetine sahip olamamıştır. Bunun yanında mahkeme tanıklıkları erkeklerinki kadar güvenilir bulunmamıştır. Kadın, evliliği erkek akrabalarını etkileyen ve bu yüzden onların incelemesine tabi tutulan, davranışları denetlenmesi ve kısıtlanması gereken, bu yolla kamusal alandaki bilgisi ve etkinliği sınırlanan bir cins haline gelmiştir. Tucker'a göre tüm kadınların eş ve anne olduğu, dolayısıyla başlıca rollerinin ev içi alanda gerçekleştiği varsayımı; evlilik düzenlemeleri, miras ve şahitliğe değer biçilmesi gibi ayrımcı uygulamalara zemin hazırlamıştır. Tüm bu uygulamalar kadının özerkliği meselesine müphemlik kazandırmıştır.³⁸ Evlilikte olduğu gibi boşanma konusunda da erkekler mahkemeye başvurmadan boşanma yetkisine sahip olabilirken kadınlar ancak sadece bağımlı bir tüketici olarak hesap edilerek erkeğin evi geçindirememesi, akli dengesini yitirmesi gibi nedenlerle hâkim nezaretinde mahkemeye gidebilmiş, bölgelere göre hâkim, müftü, fakih veya kadınların yorumları ve kadını daha az özgür gören yaklaşımları altında sonuç almıştır. Belirgin biçimde ayrımcı ve cinsiyetçi boşanma hukuku ile ilgili belli dönemlerde kadınlar lehine yapılan iyileştirmeler de mahkemeler ve hâkimler tarafından genellikle yokuşa sürülmüş, görmezden gelinmiştir. Geçim sağlayan/bağımlı ilişkisi efsanesi kadınların da aile bütçesine katkıda bulunmaya başlamasıyla sarsılmış olsa da İslam hukukundaki aile, erkeğin varsayılan tedarikçi vekadının da bağımlı birey olduğu bir kurum olmaya devam etmektedir.³⁹

³⁷ Fatmagül Bertay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 5. Basım, İstanbul: Metis, 2014, s. 114-115.

³⁸ Tucker, s. 247-248.

³⁹ Tucker, s.194-195.

Germaine Tillion, Müslüman dünyada ve bu dünyanın dışında pek çok insanın her yerde kökleri çok eskiye giden bu alışkanlıkları, eleştiri ya da yapıları meşrulaştırma amaçlı, kutsal yani dinsel kabul etme yönünde bir eğilimi olduğunu söyler. Asıl problem din gibi kutsal anlamlarla yüklü olan geleneksel sistemin bağlayıcılığının dinsel rivayetlerle desteklenmiş olmasıdır. Rivayetleri yayanların tamamının birer din âlimi olmadığı düşünülürse kültürün başatlığı, yani insanların alıştıkları şeyleri yapmasının her zaman için daha kolay olması, din-gelenek ilişkisi konusunda bir ipucu verecek niteliktedir. İnsanın, yapageldiği şeyi bir anda değiştirmesine neden olabilecek büyük bir olaydan sonra bile, ertesi gün en çok işine gelen daha önceden yaptığı şeyi yine yapmasıdır. O hem karlı olduğu için seçilir hem de daha az yorucudur. Din âdete karşı çıktığında din kurallarının çiğnenme derecesi de zaten söz konusu âdetin ne kadar köklü olduğunu gösterir. Tek tanrılı üç din ile aynı Sami karakterden gelen Müslüman öğretisi, üç dinin de çıktığı bölgede önceki patlamaların bıraktığı lavları olduğu gibi örtmüştür. İslam sonuncu olmasına rağmen bu üç din arasında dinle ilişkisi teolojiden değil coğrafyadan kaynaklanan bir sosyal olayın yükünü tek başına taşımak durumunda kalmıştır.⁴⁰ Bütün tek tanrılı dinler oluşum dönemlerinde ezilenlerden yana olmuş, ancak zamanla özellikle egemen sınıfların kendi ideolojilerini dayandırdıkları bir ideoloji olma konumuna geldiklerinde, bu kez de din eşitsizlikleri meşrulaştıran bir dogma olarak yorumlanmaya başlamıştır. Çünkü cinselliğin kurgulanması ve cinsel davranışın düzenlenmesi siyasi, sosyo-ekonomik koşullara göre değişiklik gösterir. Din dışında yasalar, tabular, siyasi ve ekonomik durum, sömürge süreçleri, kültürel semboller, teknik gelişmeler ve birçok başka faktör cinsel yaşantıların biçimlenmesinde etkin rol oynar.⁴¹

Kadın cinayetleri Ortadoğu, Güneybatı Asya, Kuzey Afrika, Latin Amerika, Hindistan, Çin, İtalya, İspanya ve Türkiye'nin içinde

⁴⁰ Tillion, s. 96-112, 171-172.

⁴¹ Pınar İlkaracan, Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, İstanbul: İletişim, 2003, s.7-13.

olduğu Akdeniz ülkeleri gibi dünyanın çok çeşitli yerlerinde rastlanan ve birçok çalışmanın da gösterdiği gibi sırf belirli bir ırka, bölgeye ve dine özgü olmayan yaygın bir durumdur. Hindu, Sih, Budist, Yahudi, Hıristiyan veya Müslüman birçok toplumda görülen namus cinayetleri üzerine yapılan çalışmalarda hiçbir dinin kutsal kitabında cinayeti hoş gören bir hüküm bulunmamasına rağmen katiller kültür ve dinlerinin arkasına sığınarak işledikleri cinayetleri haklılaştırabilmektedirler. Kadın cinayetlerini besleyen değerler, dini bir kaynaktan ziyade ataerkil yaşam biçiminin yansıması olup bu bağlamda mesela, *namusunu korumak* ifadesi cinselliği aşan geniş bir alana tekabül eden ve kişinin kendisine ait bir sorumluluğa işaret ederken *namusunu temizlemek* gibi bir ifade İslam özelinde Kuran'a ait hükümlerin dışındadır. Yani eril gelenek kadını kontrol altında tutmak için her dozda ve her türden şiddeti kullanmakta ve bu şiddet belli bir etnisite ya da dine özgü bir nitelikten ziyade politik bir özellik göstermektedir.⁴² Cinayetleri meşrulaştıran cinsiyetçi kültür ise İslam özelinde olduğu gibi dini yorum alanı tarafından çoğunlukla desteklenen bir görünüme sahip olmuştur.

Değerlendirme

Namus, sahiplenme ya da ihtiras saikiyle, aile kararı ya da bireysel olarak işlensin kadın cinayetleri, kadın ve erkek arasında öteden beri çoğunlukla erkeğin lehine kazanılmış olan bir güç ve iktidar savaşının ürünüdür. Kadını erkekle eşit görmeyen, onu erkek alanından dışlanmış belirli bir takım vazifelerle sınırlı görerek sessizleştiren, erkeğe ölümüne bağımlı, pasif ve vakur olmayı kadın için haysiyet meselesi olarak gören ayırıcılı bir zihniyetin ürünüdür. Bu anlamda aşırı kutsanan kadının cinsel iffet ve sadakati ona yönelen herhangi bir tehdidi ve bunun yaşatacağı utanç duygusunu kendisi için bir ölüm nedeni sayar. Türkiye şehirlerinde bugün kadınların öldürülmesi ise, kadınların boşanmak ya da ayrılmak istemesi, kıskançlık, erkeğin herhangi bir isteğini reddetme veya kadının hayatı ile ilgili kendi başına bir karar vermesi gibi esasında geleneksel namus düşüncesinden beslenen dürtülerle gerçekleşiyor. Bu durumlarda

⁴² Çetin, s.6.

kadınlar büyük oranda kocaları ya da eski kocaları tarafından öldürülüyorlar.⁴³

Kadın cinayetleri, namus veya başka nedenlerle erkek tarafından kadının ikincilliğinin devam ettirilmesi amacıyla taşıdığı ve her sınıftan kadın için benzer neden ve şartlar altında gerçekleştiği için belli bir kültüre ya da dini geleneğe özgü olmaktan ziyade politik bir eylemdir. Çünkü bir iktidar arzusunun ifadesi, güç kaybı hissinin dışavurumudur. Asıl problem kadının kendisi için konulmuş olan ölçülere çeşitli biçimlerde itaat etmemesidir. Mesela bir kadının kocasına ya da ailedeki diğer erkeklere hizmette kusur etmesi, onların şiddet içeren davranışlarına karşı koyması ya da cevap vermesi, evden dışarı çıkması yasaklandığı halde çıkması, istenilmeyen komşu kadınla ahbablığı sürdürmesi, kocasına hizmet etmeyi reddetmesi, yüksek sesle konuşması, gülmesi ya da makyaj yapması, ailesinin uygun gördüğü biriyle evlenmeyi reddetmesi, dayak yediği kocasından boşanmaya kalkması, eşini kaybetmiş bir erkekle konuşurken görülmesi gibi gerçekte hikâyesi olan birçok nedenden dolayı itaatsiz kabul edilebilip kendisine çeşitli düzeylerde zarar verilip öldürülebiliyor.⁴⁴ Erkek iktidarı geleneksel ortamından çıkarak şehirli imkânlarla sınırlanırken kadınlar eskisinden daha farklı fakat yine aynı mekanizmanın yön verdiği etkenlerle öldürülüyorlar. Kadın cinayetleri bu anlamda eski veyahut yeni şekillerde, erkek iktidarının sarsıldığı hissiyle gerçekleşen tüm cinayetleri kapsamakta, öldürme eyleminin özellikle kadın cinsine yönelmesi halini ve sistematığını afişe etmektedir.

Kadın hakları savunucuları, akademisyen ve aktivistler, cinayetleri engellemek için çabalarken gün yüzüne çıkan sorulardan biri de dinin ve daha özelde İslam'ın bu konunun neresinde durduğu olmuştur. Özellikle bir etnik grup, kültür, coğrafya veya dine özgü kılınmayacak kadar yaygın olan, kadınları namus veya ona bağlı

⁴³ 2015 Haziran ayı* kadın cinayeti gerçekleri, <http://kadincinayetleriniidurduracagiz.net/veriler/2255/2015-haziran-ayi-kadin-cinayeti-gercekleri>, 2 Temmuz 2015.

⁴⁴ KAMER, s. 28.

nedenlerle öldürme eylemi konusunda dinin teşvik edici mi engelleyici mi olduğu konusu uzun uzadıya tartışılmış, İslam toplumlarında yaygın dini geleneğin kadın ve cinsiyet algısıyla kadınları cinayete götüren sistemin, birbirini destekler biçimde paralel argümanlar taşıdığı görülmüştür. Bu anlamda İslam ve toplumsal cinsiyet konuları üzerine çalışan araştırmacılar, kutsal kitap ve peygamberin hadislerinden çok eşlilik, erkeğin yöneticiliği ve koruyuculuğu, kocaya itaat ve kadının dövülmesi gibi İslam'ın, kadınları ikincilleştirdiği iddiasını çok kolay doğrulayabilecek ifadelerin, geleneksel kabullerin elverdiği ölçü ve kabuller zemininde yorumlanarak cinsler arası eşitlik idealini zayıflattıklarını göstermişlerdir. Bu manada imamlar, din bilginleri veya fakihler gibi İslam'ı öğreten konumundaki kimselerin, kadın ve cinsiyet konularında kültürel kabullerini aşmayan, erkeği kadına üstün ve reis gören algısını normalleştiren ve dolayısıyla kadını sessiz kalmaktan ölüme götüren yapıya kutsal bir zemin hazırladıklarını ifade edebiliriz. Dolayısıyla din ile ilişkisi açısından kadın cinayetleri ile ilgili olarak öncelikle dini alanı, geleneğin, erkeği kadına üstün ve kutsal sayan bakışından kurtarmak gerektiği söylenebilir. O yüzden de bugün din ile ilgili herhangi bir iş yapan kimselerin, dinin, kadını hür bir muhatap olarak görmesi ilkesinde olduğu gibi onu, kendi hayatı hakkında karar alabilen ve bunun sorumluluğunu üstlenebilen özgür bireyler olarak kabul etmeleri; insanları yönlendirirken bu ölçüden hareket etmeleri ve İslam'ı ataerkil bir din olmaktan kurtarmaları gerekiyor.

KAYNAKÇA:

Avcı, Mustafa, "Türk Hukuk Tarihinde Hukuk Sisteminin Namus Cinayetlerine Yaklaşımı", Sosyolojik ve Hukuksal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu, 26-27 Eylül 2003, Diyarbakır.

Baydar, Oya, Muhafazakâr Ulema! Kadın Cinayetlerinde Parmak İzleriniz Var..., <http://t24.com.tr/yazarlar/oya-baydar/muhafazakar-ulema-kadin-cinayetlerinde-parmak-izleriniz-var,7914>, 27 Kasım 2013.

Berktaş, Fatmagül, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, 5. Basım, İstanbul: Metis, 2014.

Coomaraswamy, Radhika, “Önsöz, Kadına Yönelik Şiddet ve Namus Suçları”, ‘Namus’ Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman-Sara Hossain, İstanbul: Bgst, 2014.

Çağlayan, Handan, Kürt Kadınların Penceresinden Resmi Kimlik Politikaları, Milliyetçilik, Barış Mücadelesi, İstanbul: İletişim, 2013.

Çetin, İhsan, Gelenek ve Modernite Arasında Türkiye’de Son Dönem Kadın Cinayetleri, Sosyoloji Dergisi, yıl.2014, sayı. 30, s. 41-63.

Çınar Köysüren, Aliye, Kültürel ve Dini Algıda Toplumsal Cinsiyet, Ankara: Sentez, 2013.

Diyanet İşleri Başkanı: Kadına Karşı Şiddetle Uğraşacağınıza..., http://www.radikal.com.tr/turkiye/diyanet_isleri_baskani_kadina_karsi_siddetle_ugrasacaginiza-1147278, 22 Ağustos 2013.

Erman, Tahire, “The Meaning of City Living for Rural Migrant Women and Their Role in Migration: The Case of Turkey”, Women’s Studies International Forum, Vol.20, No.2, 1997, s. 263-273.

Hart, Kimberly, Modernliği Dokumak: Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek, Çev. Elçin Gen, İstanbul: Koç Üniversitesi, 2011.

Hoyek, Danielle, Rafif Rida Sidawi ve Amira Abou Myrad, “Lübnan’da Kadın Cinayetleri: Hakikat ve Hukuk Kıskaçında ‘Namus

Suçları””, ‘Namus’ Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman, Sara Hossain, İstanbul: Bgst, 2014, s. 124-147.

İlkkaracan, Pınar (2003), “Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik”, Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik, Der. Pınar İlkkaracan, İstanbul: İletişim, s. 11-32.

Kandiyoti, Deniz, “Sex Roles and Social Change: A Comparative Appraisal of Turkey's Women”, Women and National Development: The Complexities of Change, Vol. 3, No. 1, 1977, s. 57-73.

Kandiyoti, Deniz, “Aterkil Örutüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar”, 1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Haz. Şirin Tekeli, 5. Baskı, İstanbul: İletişim, 2011, s.227-240.

KAMER, İstersek Biter, Haz. Aksu Bora, İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2011.

Leslie, Francis, , “The Psychology Of Gender Differences in Religion: A Review Of Empirical Research”, Religion, Vol.27, No.1, 1997, s. 81-96.

Meriç, Nevin, Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı, İstanbul: Elest, 2004.

Önal, Ayşe, Namus Cinayetleri, İstanbul: İKÜ, 2012.

Sen, Purna, “‘Namus Suçları’, Anlam ve Önemi”, ‘Namus’ Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman-Sara Hossain, İstanbul: Bgst, 2014, s.59-78.

Shalhoub-Kevorkian, Nadera, “Filistin’de Kadın Mağduriyetinin İncelenmesi: Sosyo-Yasal Bir Analiz”, ‘Namus’ Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman-Sara Hossain, İstanbul: Bgst, 2014, s. 169-189.

Şefkatli Tuksal, Hidayet, Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri, Ankara: Kitabiyat, 2000.

Tahaoglu, Cicek, Erkekler Mayıs'ta 26 Kadın Öldürdü, <http://m.bianet.org/bianet/kadin/165037-erkekler-mayis-ta-26-kadin-oldurdu>, Bianet, 4 Haziran 2015.

Tillion, Germain, Harem ve Kuzenler, Çev. Nükhet Sirman, İstanbul: 2005.

Tolan, Barlas, "Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller", Aile Ansiklopedisi, Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt.1, 1991, s. 208-214.

Tucker, Judith E., İslam Hukuku'nda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet, Çev. Zeynep Esra Koca, İstanbul: Açılım, 2015.

Türkiye'de 65 günde 55 kadın öldürüldü, Cumhuriyet, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/228394/Turkiye_de_65_gunde_55_kadin_olduruldu.html, 7 Mart 2015.

Welchman, Lynn ve Sara Hossain, "Giriş Namus, Doğrular ve Yanlışlar", 'Namus' Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Lynn Welchman-Sara Hossain, İstanbul: Bgst, 2014, s. 21-40.

White, Jenny B., Para İle Akraba, Çev. Aksu Bora, İstanbul: İletişim, 1999.

Yalçın-Heckman, Lale, Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri, İstanbul: İletişim, 2002.

Yıldız Tahincioğlu, A. Nevin, Namusun Halleri, İstanbul: Postiga, 2011.

2015 Haziran ayı kadın cinayeti gerçekleri, <http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2255/2015-haziran-ayi-kadin-cinayeti-gercekleri>, 2 Temmuz 2015